

foto: archiv F

MARTINA VRTĚLOVÁ

Český vzdušný prostor: stále nejasno

Někteří se bojí o své zdraví, jiní o zdraví svých dětí, další prostě chtějí svobodně dýchat. Smog, poléťavý prach a aromatické uhlovodíky jim v tom ale zabraňují. Česko má jedno z nešpinavějších ovzduší v Evropě, skutečně účinná opatření ovšem stále chybí. A tak se obyvatelé Prahy, Brna, severních Čech a Ostravy, kde je situace nejhorší, rozhodli žalovat ministerstvo životního prostředí. Zatím ovšem s ne moc velkým úspěchem.

Předně konstatujeme, že není pravda, že by ministerstvo životního prostředí nedělalo vůbec nic. V souladu se zákonem připravilo tři druhy dokumentů, které měly vytyčit cestu k lepšímu ovzduší. Zastřešuje je *Střednědobá strategie zlepšení kvality ovzduší*, která definuje národní zájmy, tedy co je třeba udělat, za pomoci jakých opatření a v jakých oblastech. *Národní program snižování emisí* je další celonárodní strategie, která vyhodnocuje systém posuzování a řízení kvality ovzduší stejně jako technickou stránku znečištění. *Programy zlepšování kvality ovzduší* pro jednotlivé zóny se týkají konkrétních krajů. Obsahují návrhy a opatření vhodné pro danou lokalitu. Všechny dokumenty mají za cíl zlepšení stavu ovzduší už do roku 2020, tedy dodržování imisních limitů a emisních stropů. V praxi tedy nejde o žádné snížení, pouze o dodržování těch limitů, které již dávno měly být dodržovány. Střednědobá strategie a Národní program byly přijaty v roce 2015, programy pro jednotlivé zóny teprve letos.

A právě proti poslední jmenovaným míří čtyři správní žaloby. Iniciativa Dejchej Brno podala žalobu na program aglomerace Brno,

spolek Stop tunelům na zónu Severozápad, koalice Vlasta kvůli aglomeraci Praha (viz článek Terezy Šimůnkové *Přidušená Praha* na s. 12) a obecně prospěšná společnost Čistě nebe kvůli programu pro aglomeraci Ostrava/Karviná/Frýdek-Místek. Všechny organizace zastupuje sdružení právnických osob Frank Bold, které poskytuje ekologický právní servis a advokátní služby.

„Cílem práce Frank Bold v otázce ovzduší je dosažení imisních limitů, které stanovuje zákon o ovzduší. Žaloby na Programy zlepšování kvality ovzduší navazují na naši dlouhodobou práci,“ popisuje aktivity právní společnosti Petra Hodysová, která se kampaní za imisní limity intenzivně věnuje. Když ministerstvo zveřejnilo návrhy jednotlivých programů, rozhodla se organizace podnítit obyvatele v Praze, Brně i severních Čechách, aby se zapojili do připomínkování těchto návrhů. Na Ostravsku ve spolupráci se společností Čistě nebe vytvořili kampaň *Vypakuj smog*, do níž se zapojilo více než sedm stovek obyvatel, kteří ministerstvu poslali přes pět tisíc připomínek. Jednotlivci i celé spolky se zapojovali i do procesu

Lokalita	Roční koncentrace v µg/m ₃	Povolený roční limit v µg/m ₃	Maximální naměřená denní koncentrace v µg/m ₃	Povolený denní limit v µg/m ₃	Počet překročení limitní hodnoty v dnech	Povolený počet překročení v dnech
Ostrava-Radvanice ZÚ	42,2	40	152,3	50	98	35
Zlín-Svit	41,7	40	108,4	50	80	35
Věřovice	41,6	40	241,9	50	85	35
Šumperk	39,5	40	77,9	50	66	35
Karviná	36,6	40	139,3	50	67	35
Český Těšín	36,5	40	135	50	71	35
Ostrava-Přivoz	36,3	40	142,8	50	67	35
Havířov	36,2	40	132,1	50	68	35
Orlová	36,1	40	158,3	50	65	35
Šunychl	34	40	209,3	50	63	35

posuzování vlivů koncepce na životní prostředí (SEA). Ministerstvem následně přijatý program iniciativám nepřišel jako dostatečně propracovaný. „Ministerstvo v drobnostech naše připomínky zapracovalo, ovšem celkově se k nám staví spíše odmítavě, přestože se nebrání určitému dialogu,“ dodává Hodysová.

Činný, účinný či neúčinný?

Pokud by ministerské programy měly být skutečně účinné a výrazně zlepšit stav ovzduší do čtyř let, měly by obsahovat co nejúčinnější a nejkonkrétnější opatření. Každá oblast by měla mít jasný plán, jak postupovat, aby dosáhla zákonných imisních limitů. Podle Petry Hodysové ovšem přijaté programy tyto podmínky nesplňují. Proto je Frank Bold společně s lokálními partnery na Ostravsku, v severních Čechách, Praze a v Brně napadl u soudu. V jednotlivých návrzích se objevovaly společné rysy. „V každé oblasti byl navrhovatelem jednotlivců a lokální spolek. V obecných argumentech se objevovaly výtky na vágnost, neurčitost, nekonkrétnost navržených opatření či absence časového rozvržení,“ vyjmenovává Hodysová, V programech je například uvedeno, že se má sázet zeleň. Chybí ale informace, kde přesně, kolik stromů, jaké druhy, zda listnaté nebo jehličnaté – a hlavně nakolik vysázená zeleň zlepší čistotu vzduchu.

Za tímto banálním příkladem se skrývá hlavní problém: programy neurčují, jakými kroky má dojít ke snížení znečištění ovzduší na zákonnou úroveň v co nejkratší době. „Od žaloby si slibujeme, že plány budou zrušeny a vypracovány znovu, kvalitně. Nové plány snad povedou k tomu, že lidé budou moci konečně dýchat čistý vzduch,“ shrnuje své záměry a záměry kolegů Hodysová.

Ministerstvo životního prostředí ovšem odmítá, že by programy nebyly efektivní. „Ministerstvo připravilo Program zlepšování kvality ovzduší naprosto v souladu se zákonem. Jednotlivá opatření byla stanovena na základě mnoha dokumentů včetně rozptylové studie a důsledného zmapování příčin znečištění ovzduší v daných lokalitách,“ vysvětluje mluvčí MŽP Dominika Pospíšilová. Ministerstvo si také stojí za tím, že do roku 2020 bude ovzduší díky programům čistší. „Dokumenty spolu s ministerstvem vytvářely a následně odsouhlasily dvě skupiny odborníků z komerční i akademické sféry, z řad nevládních i resortních organizací. Odborníci z Českého hydrometeorologického ústavu potvrdili, že zavedení opatření povede ke zlepšení ovzduší do roku 2020. Zrušení programu by jen vytvořilo překážku,“ obhajuje postoj ministerstva Pospíšilová.

Místní organizace i Frank Bold ale trvají na tom, že ministerstvo přijalo nedostatečné dokumenty bez jasné strategie a uspokojivých řešení. Nemyslí si tudíž, že by zrušení programu mělo závažný důsledek; navrhovaná opatření jsou podle nich natolik neurčitá, že se mohou přijímat i bez programu. „Z našeho pohledu je lepší počkat o chvíli déle na kvalitní plán, který skutečně povede ke kžýzenému cíli, než za každou cenu bránit současný, nedostatečný plán, který zřejmě k cíli nevede. Analytická část programu je již hotová, takže na ní lze při vytváření nového programu stavět,“ reaguje Hodysová na argument ministerstva.

Černá Ostrava s Čistým nebem

Jednou z nejvíce postižených lokalit je aglomerace Ostrava, Karviná a Frýdek-Místek, v níž jsou dlouhodobě překračovány limity pro pevné částice polévatého prachu a benzo(a)pyrenu (jejich výskyt je zde každoročně vůbec nejvyšší v Česku, viz tabulky), stejně jako emisí oxidu uhelnatého, siřičitého a oxidu dusíku. Společně s polským Slezskem tato aglomerace patří k nejznečištěnějším částem Evropy. Zatímco během letní sezony se množství pevných částic ve vzduchu pohybuje průměrně mezi šestadvaceti až pětadvaceti mikrogramy na metr krychlový, v zimě se hodnoty blíží až k osmdesáti mikrogramům. Zákon přitom povoluje maximálně čtyřicet mikrogramů na metr krychlový a rok. Zpráva za loňský rok vydaná Zdravotním ústavem se sídlem v Ostravě upozorňuje, jak se znečištěné ovzduší podepisuje na zdraví místních obyvatel: ročně zemře o osm až třináct lidí na deset tisíc obyvatel více než v oblastech s čistým ovzduším. Snižuje se doba dožití u starších a nemocných osob, zvyšuje se počet případů chronické bronchitidy, zvyšuje se počet prstonaných dnů jak na dospělého člověka, tak na dítě.

Nepříznivý stav ovzduší na Ostravsku je dán vysokou intenzitou těžkého průmyslu v regionu i faktem, že Ostravsko leží v Hornoslezské pánvi, kde se znečištění koncentruje, zvláště v zimě.

Proto se společnost Čisté nebe, která se dlouhodobě snaží o zlepšení ovzduší na Ostravsku, rozhodla spolupracovat s Frankem Boldem a společně navrhnout zrušení zdejšího ministerského programu.

Právníci z Frank Bold už jednou obyvatele Ostravska zastupovali. Společně s obyvateli Radvanic a Bartovic podali před několika lety žalobu na Moravskoslezský kraj, který nezavedl opatření pro snížení prachových částic ve vzduchu, čímž porušil práva občanů na příznivé prostředí a ochranu zdraví. „Krajský soud v Ostravě v únoru 2015 potvrdil, že kraj postupoval nezákonně. Při projednávání žaloby přešla kompetence k vydání plánu pro Ostravsko

na ochranu ovzduší z kraje na ministerstvo životního prostředí,“ vysvětluje Anna Plošková, ředitelka společnosti Čisté nebe.

Opomíjené velké zdroje

Právě proto nyní směřuje žaloba na ministerstvo, respektive jeho program. „I po zpracování připomínek zůstal program vágní, bez jasného časového plánu, vymahatelnosti nebo kontrol, které by ukázaly, jestli se situace skutečně lepší,“ vyjmenovává Plošková důvody žaloby. Ani společnost Čisté nebe totiž nevěří, že by program obsahoval dostatečně účinná opatření, která by pomohla dosáhnout stanovených cílů do konce roku 2020. „Není jasné, z čeho ministerstvo usuzuje, že bude imisních limitů do stanoveného data skutečně dosaženo. Některé části odůvodnění programu naopak napovídají, že je stanovený termín nereálný. Myslíme si, že nesplňuje požadavky české ani evropské legislativy, která říká, že dosažení limitů má proběhnout ‚co nejdříve‘. Proto požadujeme zrušení celého programu,“ dodává Plošková.

Program podle ní obchází zásadní problémy, místo nich upřednostňuje méně podstatné oblasti. „Jak by potom bylo možné vysvětlit, že pro plnění imisních limitů je prioritou zateplování budov a další výsadba zeleně?“ kritizuje dokument Anna Plošková. Program pro ostravskou aglomeraci se nevěnuje ani sousednímu Polsku, které má benevolentnější nastavení limitů, což se projevuje právě v příhraničí. Dokument pracuje s hlavními opatřeními pro automobilovou dopravu a individuální vytápění domácností pevnými palivy, zcela ovšem opomíjí podstatný zdroj znečištění – takzvané velké zdroje z průmyslu. Hlavní průmysloví znečišťovatelé se nacházejí v průmyslové zóně v Kunčicích, v areálech v Mariánských Horách – Vítkovicích a teplárny Dalkia v Ostravě – Třebovicích. Podle ministerského programu Posuzování vlivů koncepcí na životní prostředí má průmysl hlavní podíl na emisích benzo(a)pyrenu a polétavého prachu, proto by měla zvolená opatření směřovat do sektoru průmyslu. Právě tato opatření ovšem chybí, přestože provoz velkých zdrojů lze upravit efektivněji a rychleji než dopravu či lokální topeniště.

„Požadovali jsme přezkum všech velkých zdrojů znečištění a jejich úpravu, pokud je jejich provoz opravdu problematický. Namísto toho si program klade za cíl investovat do kotlíkových dotací a výstavby obchvatů, které probíhají i bez programu,“ poukazuje ředitelka Plošková.

Právě žalobu pro aglomeraci Ostravsko/Karviná/Frýdek – Místek (i pro zónu Severozápad) však již prvoinstanční soud zamítl. To může napovědět, že další dvě žaloby budou zamítnuty také. Právníci z Frank Bold už nicméně plánují podání kasační stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu.

Mezitím v Evropě

Česká veřejnost není jediná, kdo v otázkách imisí tlačí na vládu. Evropská komise už tři roky vede s Českou republikou řízení kvůli překračování imisních limitů prachu v průmyslových oblastech a ve velkých městech. „Evropská komise se domnívá, že Česká republika už dávno měla přijmout opatření vedoucí k ochraně zdraví občanů: mělo se tak stát v roce 2005 po vstupu České republiky do Evropské unie,“ komentuje tento fakt Anna Plošková. Právě od vstupu do Unie začaly platit směrnice, které určují limity pro znečištění ovzduší prachovými částicemi.

Letos v březnu vydala Komise další upozornění, a pokud Česko

foto: archiv F

foto: archiv F

Přehled stanic s nejvyššími koncentracemi PM _{2,5} za rok 2015 (zdroj: ČHMÚ)		
Lokalita	Roční koncentrace v µg/m ₃	Povolený roční limit v µg/m ₃
Ostrava-Radvanice ZÚ	34,6	25
Věřovice	33,1	25
Ostrava-Přivoz	29,3	25
Petrovice u Karviné	28,6	25
Ostrava-Zábřeh	25,4	25
Otrokovice-město	25	25
Třinec-Kosmos	27,7	25
Olomouc-Hejžín	23,9	25
Studénka	23,9	25
Brno-Svatoplukova	23,8	25

Přehled stanic s nejvyššími koncentracemi benzo(a)pyrenu za rok 2015 (zdroj: ČHMÚ)		
Lokalita	Roční koncentrace v ng/m ₃	Povolený roční limit v ng/m ₃
Ostrava-Radvanice ZÚ	7,8	1
Ostrava-Radvanice OZD	4,9	1
Ostrava-Přivoz	3,6	1
Český Těšín	3,5	1
Karviná-ZÚ	3,5	1
Valašské Meziříčí	2,9	1
Ostrava-Foruba/ČHMÚ	2,6	1
Mosty u Jablunkova	2,1	1
Budíšov nad Budíšovkou	2	1
Ostrava-Mariánské Hory	2	1

Zdravotní následky

Negativní důsledky znečištěného ovzduší jsou jasně prokázány: při dlouhodobém působení vyvolávají pevné částice a benzo(a)pyren ve vzduchu dýchací a kardiovaskulární potíže, rakovinu plic, nádory jater a ledvin, alergie, ekzémy. Prach zvyšuje riziko respiračního úmrtí u dětí do jednoho roku, negativně ovlivňuje funkci plic, zhoršuje astma, kašel nebo bronchitidu. Nejvyšší rakovinotvorné riziko představuje benzo(a)pyren, jehož výskyt v ovzduší zvyšuje pravděpodobnost nádorového onemocnění o šestnáct až osmašedesát případů na sto tisíc obyvatel, negativně ovlivňuje vývoj plodu v těhotenství, poškozují DNA novorozenců i kvalitu spermií. Zasažena je veškerá populace, ale efekt je viditelný na citlivých skupinách: na dětech, těhotných ženách, seniorech či dlouhodobě nemocných. Děti ze znečištěných oblastí stonají až pětkrát více se zánětem středního ucha nebo s onemocněním dýchacích cest – během roku prokašlou o devět až šestnáct dní více.

nepředloží jasný plán pro snížení množství prachových částic, zřejmě se nevyhne žalobě u Evropského soudu. Pokud bude žaloba úspěšná, čekají Česko vysoké sankce.

České žaloby kopírují celkový evropský trend. Například ve Velké Británii dosáhli žalobci zrušení plánu na snížení znečištění ovzduší. Britský vrchní soud uznal námitky ekologických organizací, které žalovaly vládu kvůli nedostatečně ambicióznímu plánu na snižování znečištění ovzduší. Soud nařídil vládě premiérky Mayové znečištění snížit, a to v co nejrychlejší termínu. Podobné žaloby se objevují v Německu či Belgii. Přestože tedy české soudy zatím rozhodly v neprospěch podaných žalob, situace se může pod vlivem společného vývoje v Evropě obrátit.

Kontakt: vrtelova@sedmagenerace.cz.

Kdo je kdo a co je co

Frank Bold – sdružení právních osob, které se skládá z Frank Bold Society (dříve Ekologický právní servis), Frank Bold Advokáti a Frank Bold Kids. Jako první tuzemská firma získala mezinárodní certifikát B Corporation, což znamená, že splňuje standardy transparentnosti a odpovědnosti a aktivně se zasazuje o řešení společenských a ekologických problémů.

Čisté nebe – obecně prospěšná společnost, která se od roku 2010 snaží prosazovat právo obyvatel Ostravska dýchat čistý vzduch. Založili ji dva dlouholetí obyvatelé Ostravy Jan Kozina a Andreas Triandafilu v reakci na postup tehdejšího náměstka primátora Ostravy pro životní prostředí Dalibora Madeje (ODS), který bagatelizoval vliv znečištění ovzduší na lidské zdraví. Čisté nebe se věnuje informování veřejnosti o zdravotních dopadech znečištěného ovzduší, zapojování veřejnosti i watchdog činnosti – sleduje politiky a snaží se na ně vytvářet patřičný nátlak.

Koalice VLASTA – opoziční strana v zastupitelstvu Prahy 10. V komunálních volbách v roce 2014 získala osm zastupitelů a stala se tak druhou nejsilnější stranou.

Emise – v souvislosti se znečištěním ovzduší jsou emise látky vyslané do okolního prostředí z komínů elektráren, továren nebo z výfuků automobilů. Vyjadřují se množstvím emitované látky za časovou jednotku – kg/den nebo t/rok. Jaké množství znečišťující látky může zdroj znečištění do ovzduší vypustit, stanovuje emisní limit.

Imise – obsah nežádoucích látek v ovzduší. Imise vyjadřují obsah škodlivin v určitém objemu. Imisní limit je hodnota nejvýše přípustné úrovně znečištění ovzduší vyjádřená v jednotkách hmotnosti na jednotku objemu při normální teplotě a tlaku. Emisní i imisní limity pro jednotlivé látky stanovuje zákon o ochraně ovzduší.

PM₁₀ – polévatý prach neboli pevné částice menší než deset mikrometrů a volně se pohybující v atmosféře. Kvůli působení člověka se nyní dostávají do atmosféry i při spalování fosilních paliv. Při krátkodobém vystavení se částicím dochází k podráždění dýchacích cest a častějším infekcím, při dlouhodobém se mohou rozvinout vážná onemocnění dýchacích cest. Imisní limit je čtyřicet mikrogramů v metru krychlovém za rok a v jeho překračování vyniká Ostravsko – mnohé ostravské lokality mají takzvané vydýcháno na celý rok už v průběhu listopadu.

PM_{2,5} – jemné částice polévatého prachu menší než 2,5 mikrometrů. Ultrajemné částice menší než jeden mikrometr se mohou dostat až do krevního řečiště a odtud do všech orgánů. Čím jsou tedy částice menší, tím jsou nebezpečnější. Imisní limit je pětadvacet mikrogramů na metr krychlový za rok.

Benzo(a)pyren – polycyklický aromatický uhlovodík, který na sebe váže prachové částice (PM) a tak se dostává do těla. Vzniká při nedokonalém spalování při teplotách 300–600 °C. Nachází se v uhelném dehtu, ve výfukových plynech vznětových motorů, v cigaretovém kouři nebo v grilovaných potravinách. Způsobuje rakovinu a genetické mutace. Imisní limit je jeden nanogram na metr krychlový za rok.